

KOSE KIHELKONNA PÕLISTE ASUSTUSNIMEDE VANUS JA PÄRITOLU

TIINA LAANSALU

Annotatsioon. Artikkel annab ülevaate Kose kihelkonna põliste asustusnimede arvatavast vanusest ja päritolust. Põlismimedena leiavad käsitlemist XIII–XVII sajandil arhivaalidesse ilmunud nimed. Kose kihelkonna suuremate asulate nimedest (küla- ja mõisanimedest) tervelt neljandikku on mainitud Taani hindamisraamatus. Talunimesid saab jälgida enamasti alates XVII sajandi kirjapanekuist. Artikli põhiosa moodustab põlismimeloend, millest selgub iga nime vanim leitud kirjapanek ning teave nime arvatava päritolu kohta. Märkimisväärne hulk vanima kihistuse asustusnimesid jääb kindla etümoloogiata, ometigi on võimalik suurt osa põlistest küla- ja mõisanimedest kõrvutada vanade isikunimedega. Ka põlistalude nimed on enamasti lähtunud isikunimedest. Läbipaistvamad küla- ja mõisanimed pärinevad sageli loodusnimedest.

Võtmesõnad: onomastika, kohanimed, asustusnimed, talunimed, etümoloogia

1. Sissejuhatus

Soome kohanimeuuriija Johanna Halonen defineerib asustusnimesid järgmiselt (2003: 229): asustusnimi on keeleliselt loodud ruum nii ajalooliste kui ka sotsiaalsete aspektidega, mis hõlmavad asustuse elanikke, ehitisi, maju ümbritsevat maad, põlde ja metsi, sotsiaalseid sidemeid, teid ja radu, ajalugu ja eelajalugu, maastikku, majandust jne. Tema definitsioon põhineb teiste uurijate (Terhi Ainiala, Tuukka Haarni, Antti Paasi jt) käsitlustel, mille järgi koht kui selline on ruum, mille tähendus tuleneb erinevatest kogemustest ja tõlgendustest, ning kohanimed saavad vaadelda kui ruumi kujutamist keeles (Halonen 2003: 225–227). Seega iseloomustab asustusnime kui keelelist ruumiüksust palju aspekte, mis võivad aja jooksul teiseneda, muutes nii vähehaaval asustusnime enda olemust. Ka Valdek Pall on kirjutanud (1976: 96), et kohanimed võivad kajastada nimepanija keelt, elatusviisi, päritolu, nime tekkimise aeg jne, tahtes rõhutada, kui-võrd mitmekülgset asustusloolist informatsiooni leiame kohanimedest.

Kohanime kui keeleliselt loodud ruumi dimensioonid ja tahud võivad aga, nagu juba öeldud, ajas muutuda ning selle tagajärjel võib teiseneda ka nime interpretatsioon selle kasutajate poolt. Kindlasti on see põhjuseks, miks kohanimed on aastasadade jooksul võinud muutuda läbipaistmatuks – neid ei osata enam seletada, neid etümologiseerida. On ju üsna sagedane, et kohanimedes tuleb ette sõnu, mida nimekasutajad ei tunne.

Käesoleva artikli eesmärk on kirjeldada lähemalt Kose kihelkonna põliste asustusnimede oletatavat vanust ja päritolu. Põlisnimedeks on peetud neid kohanimesid, mis eksisteerisid juba enne Põhjasõda, seega leiavad käsitlemist XIII–XVII sajandil kirja pandud nimed. Lähtematerjal pärineb peamiselt Eesti Keele Instituudi murdearhiivi kohanimetekoostegist (KN), kuhu Kose kihelkonna kohanimesid on kogutud 40 aasta vältel (1929–1969). Materjali ammutamisel on abiks olnud ka „Eesti kohanimeraamatu“ (EKNR) käsikiri, milles sisalduvad Kose kihelkonna nimeartiklid olen ise koostanud. Asustusnimesid on materjalis kokku ligikaudu 2500, samas tuleb nende seas ette hulgaliselt korduvusi, kuna kogutud on eri aegadel ja mitme isiku poolt.

Asustusnimed on jagatud kahte ossa. Suurema rühma asustusnimedest moodustavad talunimed. Teise nimerühma kuuluvaid küla- ja mõisanimed on käsitletud koos, sest need on sageli omavahel tihedalt seotud (mõis võis saada nime põliskülalt ja mõisanimedest on omakorda lähtunud hilisemad asunduste nimed). Leitud nimesid kõrvutasin andmetega, mis on kirja pandud vanades dokumentides, peamisteks allikateks on Taani hindamisraamat „Liber Census Daniae“ (LCD), eelkõige Paul Johanseni avaldatud Eesti osa (Johansen 1933), „Est- und Livländische Brieflade“ (Bfl), „Baltisches historisches Ortslexikon“ (BHO), Eesti Ajalooarhiivi (EAA) kaardid ja plaanid jne.

Aastasadadetaguste kirjapanekute läbitöötamine on tarvilik seepärast, et nimede dokumentidesse ilmumise aeg ja kuju aitavad määrata nimede vanust ja võimalikku ennisvormi. Kuna kirja pandud nimi ei ole pruukinud läbi aegade ühele ja samale referendile vastata, on siinses töös püütud nimeuurimisel lähtuda pigem nimest endast kui selle referendist.

2. Kose kihelkonnast

Harjumaa kaguosas paikneval Kose kihelkonnal on selged looduslikud piirid, mis ei ole viimase tuhande aasta jooksul eriti muutunud. Kihelkond on loogilise tervikuna kujunenud välja juba muinasajal, oletatavalt IX–XI sajandi paiku. (Praust 2012) Endise muinaskihelkonna nime ei ole teada, kirikukihelkond asutati enne 1240. aastat (EE 12: 244). Kihelkond oli suur nii pindalalt kui ka mõisate arvult ning selle territoorium jaguneb tänapäeval mitme valla vahel. Näiteks jääb kihelkonna kirdeosa Alavere ja Pikva ümbruses Anija valla koosseisu, kihelkonna põhjapoolne serv koos Pikavere mõisaga kuulub aga Raasiku valda. Kose kihelkonna lõuna- ja edelaosa koos keskusega moodustavad Kose valla. Aastail 1992–2013 oli praeguse Kose valla ala jagatud kahte ossa, lõunaalad moodustasid sel perioodil Kõue valla.

Kose kihelkonna alad olid juba Muinas-Eesti ajal tihedalt asustatud – tõenduseks arheoloogiliste leidude rohkus. Esimesed kirikud ehitati nii Kose kihelkonnas kui ka mujal ristsõdijate poolt alistatud aladel alates XIII sajandist kohalikesse muinaseestlaste pühapaikadesse. Piirkonna esimesed mõisad pärinevad XIII–XIV sajandist. Osa Kose kihelkonna aladest jääb Kohila karstivaldkonda ja seetõttu on seal kõige olulisemad loodusmälestised Tuhala, Nabala ja Kuivajõe karstiala. (Kink 2011: 5–9) Kihelkonna lõunaosa (endise Kõue valla territoorium) paikneb Kõrvemaa kesk- ja lääneosas ning seal on pinnavormidest silmapaistvamad nt Paunküla oosid, mille vahel leidub arvukalt järvi. (Kink 2004: 5) Kose kihelkonna ala suurim jõgi on Pirita jõgi koos lisajõgedega Tuhala ja Kuivajõega. Piirkonna asustus on peamiselt koondunud valda läbiva Tallinna–Tartu maantee äärde, äärealad on suures osas soised. (EE 12: 244–245)

3. Kose kihelkonna kohanimede vanus

Kohanimede vanuse määramine võib olla väga raske ülesanne. Kui nimed on dokumenteeritud vanades ürikutes või märgitud vanadele kaartidele, saab vaid sedastada, et nimi oli sel ajal juba olemas, kuid nime tekkimise aega pole võimalik teada saada. Mida lähemale tänapäevale, seda rohkem andmeid leiab arhivaalidest ning seda täpsemalt saab ühe või teise nime vanust määrata. Kuid ka siin pole täit kindlust – on juhuseid, kus asulad on dokumenteerimisest eri põhjustel välja jäänud. Näiteks 1712. aastal Põhja-Eestis korraldatud revisjonist on välja jäänud suurem osa vabadikke,

ilmselt ka sulas- ja pererahvast, sest osa mõisaidki jäi revisjonist välja. Võib arvata, et mida kaugemale minevikku, seda rohkem võib kirjanekutes lünki esineda.

Küla- ja mõisanimed. Esimesi kirjalikke teateid Kose kihelkonna kohanimede kohta leiab kaudselt 1241. aastaga dateeritud LCDst. LCD andmetest nähtub, et sel ajal oli olemas suur osa põliskülasid, seega ulatub nende asutamine tagasi kaugesse muinasaega. Harjumaa puhul tuleb ilmsiks väljakujunenud asustuspilt ja külade võrk, mis on olnud aluseks asustuse edasisele arengule (Troska 1995: 6). Et ka külanimede praegusaegne kuju oli selleks ajaks juba välja kujunenud, on nende algset vormi sageli väga keeruline tuvastada.

Kose kihelkonna 36 asula nime (25% küla- ja mõisanimedest) on mainitud *ca* 1241. aastal LCDs. Nende hulgas on ka külasid, mille nimi on aja jooksul vahetunud uuema vastu. See tähendab, et küla kohta tänapäeval kasutatava nime vanus ei võrdu küla vanusega. Arvatavasti on aga ka külasid, mille nimi on sama vana kui asula ise. Põhjasõja ajaks on lisandunud veel 38 nime (26%) kirjanekud. XVIII sajandi ülestähendustega võib ühendada 10% nimedest, ülejäänud 39% küla- ning mõisanimesid on lisandunud XIX sajandil või hiljem. Mitteametlikke küla(osa)nimesid on kasutuses olnud kindlasti rohkem, kuid kuna varasemate kirjanekute eesmärk pole olnud kõiki rahvalikke kohanimedid fikseerida, puuduvad nende kohta tõendid.

Talunimed. Talunimede kui selliste tekkeaja kohta andmed puuduvad, esimesed Eesti talunimede kirjanekud pärinevad XVI sajandi vakuraamatutest ja revisjonikirjadest, kus märgiti üles isikuid. Üldine mall talupoegade ülestähendamisel oli lisanimi + eesnimi. Alguses olid lisanimed seotud kindla isikuga, kuid aja jooksul muutusid need põlvest põlve kanduvateks lisanimedeks ehk perenimedeks. Seda, kuidas talunimed on kujunenud ja muutunud, lubavad jälgida tolleaegsed revisjonikirjad ja vakuraamatud, hiljem ka mõisates koostatud kaardid ja plaanid. Kõige varem said püsivad nimed hajatalud, mis külast eraldi asetsedes moodustasid iseseisvaid asustusüksusi. Külatalude puhul on vanemaid nimesid rohkem säilinud külade hõredamates osades. Seevastu tihedates külades ja külaosades, eriti Põhja-Eestis, vahetusid lisanimed tugevamate kogukondlike suhete tõttu kiiremini ning kasutusele võeti järjest uusi nimesid. Sellega muutusid ka külade nimekooslused: tihedamates asulates suurenes isikust lähtuvate eesnimeliste, peamiselt laennimedest kujunenud

lisa- ja talunimedele hulk, hajusamates asulates aga loodusobjektide jms järgi moodustatud nimede hulk. (Troska 1995: 92–93)

Kuigi lisanimi oli juba kujunenud üpriski püsivaks kindlat peret tähistavaks nimeks, võis ta vahel ka muutuda, näiteks vahelduda teise lisanimega – tihti muutus lisanimeks ametinimetus. Talunimi võis muutuda ka siis, kui talu vahetas omanikku. Vakuraamatutes ja hingeloendites kirja pandud peremeeste nimed olid seotud eeskätt külapõldudest neile kasutamiseks eraldatud ribade ja lappide kompleksiga ning taluõu sageli sellesse kompleksi ei kuulunud. Kui pere asus talu pidama mujale, võis perega koos liikuda ühest kohast teise ka nimi, ja seetõttu asuvadki paljud XVII sajandi lõpust pidevalt sama nime all eksisteerinud perede järgi nime saanud talud XIX sajandil hoopis teises kohas, võrreldes selle pere esialgse elupaigaga. (Troska 1995: 91) XVIII sajandi lõpuks olid lisanimed peaaegu kogu Eestis taludele kinnistunud ning kanti XIX sajandil ametlike talunimedena ka kaartidele ja katastriraamatutesse (Troska 1995: 93).

Kose kihelkonna talunimedele koguarv KNi põhjal loodud andmebaasis on ligikaudu tuhat nime. Mõnda neist on võimalik siduda juba XIII sajandi alguses kirjas olnud nimedega. Näiteks on talunimes *Tabase* osaliselt säilinud kunagine külanimi, mis on LCDs kirjas kui *Tapawolkæ* (Johansen 1933: 615–616). Lisaks on hindamisraamatus dokumenteeritud nimedega nimeahelaid pidi seotud ka neist hiljem lähtunud talunimed (nt *Kurena t*, *Sõmeru t*, *Tuhala t*). Hiljemalt XVII sajandi lõpu kirjapanekutega saab ühendada 36 talunime (s.o ligikaudu 4% talunimedest). Kui siia lisada ka XVIII sajandi allikates esitatud talude *resp.* peremeeste andmetega samastatavad 205 säilinud talunime, võib vanades allikates esitatud nimedega ühendada kokkuvõtvalt umbes 25% talunimedest. Võrdluseks olgu öeldud, et see jääb samasse suurusjärku naaberkihelkonna Jüri ühe valla, Kiili vanema kihistuse kohanimedega (vrd Laansalu 2011: 115).

4. Põlisnimede loend

Loendis on esitatud Kose kihelkonna põlised asustusnimed ehk nimed, mille kohta on teateid XIII–XVII sajandist. Iga nime juures on esitatud vanim leitud kirjapanek, mõne nime puhul on nime tausta selgituse huvides lisatud ka järgnevaid ülestähendusi. Talunimedele külakuuluvuse märkimisel on lähtutud sellest, mida on nimetanud kohanimekartoteegi keelejuhid. Esitatud on teave nime arvatava päritolu kohta ning vajaduse

korral ka muud lisainformatsiooni. Tähestikjärjestamisel ei ole arvestatud sõnaalgulist *h*-d. Kasutatud arhiivimaterjalidele on viidatud kohe, kaardiandmed leiab aastaarvu põhjal artikli lõpust.

Habaja ms – 1417 *Appa* (Bfl I: 119), 1462 *Hapaie* (Bfl I: 243). Nime esiosa võib pärineda puunimetusest *haab*. Lõpuosa *-ja* lähtekoht võiks olla *-oja* või *-jõe*, kuid leitud nimekujud ei ulatu ajas piisavalt kaugemale, et selles täit selgust saada.

Ahisilla k, krjms – 1694 *Ahasil* (EAA.1.2.C-IV-64, L 1), 1726 *Ahisilla Herm* (Rev 1725/26: 317). Tõenäoliselt on küla saanud alguse hajatalust. Nime päritolu jääb hämaraks. Ühe variandina on nimeosa *Ahi-* võimalik algkuju **ahši-* : **ahti-* (< **ašti-*). Paul Ariste (1937) sõnul ulatub tüvi **ašti-* läänemeresoome-volga ühisperioodi ning sellega tähistati algselt kusagil viibimist või teatud kohas käimist, millest hiljem on arenenud ohverdamise mõiste. *Ahisilla* nimega on seostatud ka LCDs kirja pandud nime *Æhildelempæ* või siis *Hildelempæ* (Paucker 1853: 47–48), hiljem pole seda aga külanimeks peetud, vaid on arvatud, et tegu on pigem isikunimega.

Alansi k – ca 1241 *Atanascaē* (Johansen 1933: 322). Nime algupära ei ole selge. Lauri Kettunen (1955: 244) on võimaliku lähtekohana esitanud isikunime **Ata*, **Atoi?* + *ase*, osutades sealjuures, et nimevormis **Adanase* on toimunud sisekadu ning tüvede segunemine *Ala*-ks. Sel juhul on nimes sisalduv *n* kunagine omastava lõpp. Sõna *ase* tekitab siiski küsimusi, kuna selle käänamisel lisandub silp *-me* ning kohanimede aluskäändeks on tava-päraselt omastav. Veel on Kettunen võimalike vastetena välja pakkunud variante *alane* : *alase*, *-tse* ning **Atana(i)nen* : *Atana(i)sen*, *-tsen*.

Alavere k, ms – ca 1241 *Alaueræ* (Johansen 1933: 313). Kohanimelõpule *-vere* eelneva nimeosa vasteks on ilmselt *ala* 'allpoolne, alumine'.

Andimäe t (Katsina k) – 1379 *Andiwomes* (Johansen 1932: 22), 1844 *Andiwohma*. Liitnime esimest poolt saab kõrvutada isikunimega, vrd *Ant*, *Anti* < *Andreas* < *Antonius* (Rajandi 1966: 28), *Ant* : *Andi* (Mägiste 1929: 22). Nime teine pool on ilmselt lähtunud sõnast *võhmas* : *võhma*, mis ajapikku on keelekasutajate suus lühenenud ning toimunud on sarjasiirdumine *-ma* ~ *-mäe*.

Hansoni t (Kirivalla k) – XVII sajandi lõpus *Hanßo Jahn* (EAA.1.2.C-IV-57). Nimi lähtub isikunimedest *Hans* + *Jaana*. Teine nimeosa on aja jooksul tugevalt lühenenud.

Arava k, krjms – 1429 *Harowe* (BHO: 23), 1621 *Arraff* (Bfl II: 347). Kui oletada, et nime esialgne kuju oli *u*-line, võiks algseks lähtekohaks olla *haru*. Seda oletust toetab ehk ka maastikupilt (läheduses voolab nii Pirita kui ka

Jägala jõe harujõgesid). Ka *a*-lise algkuju puhul vrd *ara* 'haru', samas saaks seda kõrvutada ka oletatava muistse isikunimega **Ara*. Nimelõpud *-ve* ja *-va* võivad olla lühenenud mitmest sõnast, neist tüüpilisemateks on *-peal-pää*, *-vahe*, *-õue*. Võimalik on ka lühenemine sõnast *-oja*, nagu see on toimunud nt Jüri kihelkonna talunimes *Harjuva* (Laansalu 2011: 121).

Ardu *k* – *ca* 1241 *Harco* (lugeda **Harto*; Johansen 1933: 349), 1417 *Harde* (Bfl I: 119), 1716 *Ardo* (BHO: 102–103). Kettunen (1955: 19) pakub nime lähtekohaks isikunime **Hartoi*, Johansen aga võrdleb nime soome kohanimemega *Hartola*. Nime vanemad kirjapanekud toetavad väidet, et sõnaalguline *h* kadus põhjaeesti murdeist XVII–XVIII sajandi paiku. Samas tuleb mainida, et kohanimede puhul on võinud sõnaalguline *h* jääda ka püsima, olles muutunud ortograafiliseks traditsiooniks (Ariste 1939: 173).

Harmi *k*, *ms* – *ca* 1241 *Hermæ* (Johansen 1933: 358). Johansen võrdleb nime soome kohanimedega *Härmä* ja *Hermala* ning isikunimedega *Herman* ja *Herm*. Kettunen (1955: 128) seab *a* ~ *ä* vahelduse kahtluse alla ning pakub võimaliku lähtekohana kirjeldavat isikunime, mida saaks võrrelda soome sõnadega *harm* : *harmi* 'hall', *harmi* 'hall loom'.

Coriakiue – *ca* 1241 *Coriakiue* (Johansen 1933: 445). Johansen tõlgendab nimekuju kui **Korjakive* (sks *sammele Steine*), kuid tõenäolisem tundub hoopiski nimeahel **Kurjenkivi* 'kure kivi (kure veski?)' > **Kivi-Kurg*.¹ *Kurg* on võinud esineda ka isikunimena, seega on siin tõenäoliselt tegemist antroponüümse lähtumisega. Samas jääb võimalus, et nimi pärineb algselt loodusnimest (vrd murdekeeles *kurk* : *kurgu* 'millegi ava, suu; millegi kitsam koht'). Ka Johansen (1933: 446) ühendab nime kunagise lisanimega *Kivikurgu*, ometi lubab tema väljatoodud varaseima, 1636. aastast pärineva kirjapaneku *Kiuikurki* tüvevokaal eeldada pigem eelmainitud lähtevarianti. Arvatavasti on nimi aja jooksul rahvaetümoloogiliselt ümber mõtestatud, vrd 1636 *Kiuikurki*, 1684 *Kiwekurk Jahn*, 1707 *Kiwikorgke Jahn*, ja alles 1726. aasta revisjonis on Mõisaaseme külas registreeritud talupoeg nimega *Kiwikurko Maddis* (Rev 1725/26: 325).

Hiepere *k* – 1453 *Ydenper* (Johansen 1933: 616), 1462 *Idenpere* (Bfl I: 243), 1695 *Hieper* (Johansen 1933: 616). Küla mõisastati XIX sajandi alguses ja talud viidi ida poole. Esmapilgul tundub nimi olevat lähtunud sõnadest *hiis* : *hiie* + *pere*, nii sedastab ka Johansen. Ainult et sel juhul jääb õhku rippuma küsimus, miks ei ole varasemad nimekujud alanud *h*-ga – kadus ju sõnaalguline *h* alles paar-kolm sajandit hiljem. Seetõttu on tõenäolisem, et nimi on algselt lähtunud hoopis isikunimest, vrd liivi *Yddo*, *Ydy* (Stoebke 1964:

¹ Suur tänu siinkohal retsensendile abi eest selle nime võimaliku etümoloogia avamisel!

25). KNi andmeil on rahvasuus kasutatud küla tähistamiseks ka rahvaetü-
moloogiliselt ümbermõtestatud nime *Heebrea küla*.

Hiieveski t (Ardu k) – XVII sajandi II poolel *Iweske Thomaß* (EAA.1.2.C-
IV-69, L 1), 1782 *Hiewesk* (BHO: 116). Nimi koosneb sõnadest *hiis* : *hiie*
ja *veski*. Talu piiril asub ka Hiiemägi, mis arvatavasti on olnud üks mui-
naseestlaste pühapaiku (Kink 2004: 8). KNi järgi on nimi suulises pruugis
lühenenud kujule *Eeveski*.

Kaivere k – ca 1241 *Kaipiaveræ* (Johansen 1933: 19). Võttes arvesse, et
vere-nimed on sageli just isikunimedest lähtunud, võiks seda nime kõrvutada
nt isikunimedega *Kaybe*, *Kaybi*, *Caibo* (Stoebke 1964: 33) või *Kaio* ~ *Kaiu*
(Mägiste 1929: 30).

Kaltsu t (Kose k) – 1694 *Kalso Mattz* (EAA.1.2.C-II-44). Lisanime *Kalso*
~ *Kaltso* on piirkonnas dokumenteeritud korduvalt. Lähtekohaks võiks
sobida sõna *kalts* : *kaltsu*, mille tähenduseks on murdekeeles varemalt olnud
'püksid; riidest säärekatte'.

Kanavere k – 1343 *Kannever* (Johansen 1933: 242), 1379 *Kanauere* (Johan-
sen 1932: 22), 1462 *Kanaveer* (Bfl I: 243). Nimi tuleneb arvatavasti linnu-
nimetusest *kana*, mis võis külanimeks saada isikunime kaudu (*vere*-nimede
esikomponent pärineb tihti isikunimest).

Kantküla k – 1462 *Kantküll* (Bfl I: 243). 1462 on küla kohta kirjutatud, et
see on tühi. XVII sajandi lõpul on nimi säilinud lisanimena: *Kankülla Madis*
(EAA.1.2.C-IV-69, L 1) ning 1726. aasta adramaarevisjonis võib Ojasoo
mõisast leida lausa neli *Kanti* lisanimega talupoega (Rev 1725/26: 312). Nime
lähtekohaks on arvatavasti *kand* : *kannu*, *kanna* ' (millegi) tagaosa, känd'.

Karla k – ca 1241 *Karol* (Johansen 1933: 408), 1448 *Karwele* (Bfl I: 195).
Nime lähtekujuks pakub Kettunen (1955: 74) *Karvo(i)la*, mis lähtub tema
arvates isikunimest **Karvoi* ('karvane'), ning toob võrdluseks soome pere-
konnanime *Karvo(i)nen* ning kohanimed *Karvola* ja *Karvala*. Tegu võib olla
ka liitnimega, võimalik on näiteks teise nimeosa ebareeglipärane lühenemine
-küla > *-la*.

Kasuvete t (Leistu k) – 1379 *Caseuere* (Johansen 1932: 22), 1592 *Klein- und*
Gross-Kaseuer (Bfl II: 117), 1694 *Kassawere Hans* (EAA.1.2.C-II-49). Nimi
on talule läinud lisanime kaudu. Lähtekoht on ebaselge. Leo Tiik on *Kass*-
nimesid (*Kaß*, *Caßa*, *Kaßi*, *Kaße*) pidanud kirikliku nime *Kasper* ~ *Caspar*
võimalikeks mugandnimedeks (Tiik 1977: 287). Isikunimeline lähtekoht on
vere-nimede puhul üks tõenäolisemaid.

Kata k – ca 1241 *Katal* (Johansen 1933: 414). Külanime lähtekoht ei ole selge, oletada võib lähtumist isikunimest, vrd nt *Catu* (Stoebke 1964: 35). Arvatav *la-lõpp* on nimest kadunud.

Kenapea t (Palvere k) – 1694 *Kennapeh Hans, Kennapeh Mick* (EAA.1.2.C-II-43). Talu on nime saanud lisanime kaudu. Nimi tundub olevat läbipaistev, kuid võib siiski olla teinud läbi rahvaetümoloogilise muundumise – vrd Kanapea talu Ravilas, 1782. aasta revisjonis *Kannapach Jürri, Kannapach Ado* (EAA.1864.2.IV-1: 485, L 468p).

Kirimäe k – ca 1241 *Kiriollæ mæc* (Johansen 1933: 430), 1417 *Kyrimecki* (Bfl I: 119). Nime võiks rekonstrueerida kui **Kirivalla mägi*. Vt nimeartikkel *Kirivalla*.

Kirivalla k – ca 1241 *Kiriawold* (Johansen 1933: 429), 1467 *Kirewalde* (Bfl I: 266). Johansen võrdleb nime soome kohanimemega *Kirjavala*. Varaseima kirjapaneku *o-d* selgitab asjaolu, et alamsaksakeelsed kirjutajad asendasid sageli nimeosa *-vald* rahvaetümoloogia teel sõnaga *wold* (sks *Wald* 'mets'). Germaani laen *vald* on läänemeresoome vanades isikunimedes ja ka kohanimedes olnud sage koostisosa. Kettunen meelest lähtub nimeosa *Kirja-* sõnast *kiri* : *kirja*, mida teised uurijad on aga ebausutavaks pidanud. Juho Arvo Lopmeri oli kindel, et nime esikomponent on isikunimi *Kirja*, ja oletas, et ka kogu nimi võib isikunimi olla. Temaga nõustub Marja Kallasmaa, kes peab samuti võimalikuks nime pärinemist liitsest isikunimest ja toob võrdluseks Risti külanime Vilivalla (1283–1288 *Wiliawalde*), toonitades, et taolist liit-isikunime ei ole küll registreeritud, kuid on väga tõenäoline, et kohanimed on muistseid isikunimesid säilitanud. (Kallasmaa, Päll 2009: 573–576)

Kiruvere k, krjms – 1371 *Kirievere* (Johansen 1933: 893). Kettunen (1955: 294–295) võrdleb nime esiosa sõnadega *kirju* ja *kiruma*. Tõenäolisem on aga, et nimi lähtub isikunimest, vrd nimeartikliga *Kirivalla*.

Kivioja k – 1690 *Kiweoja* (EAA.1.2.C-III-31). Hajatalust alguse saanud küla, mille nimi näib olevat läbipaistev.

Kolu k – 1448 *Collo* (Bfl I: 195). Kettunen (1955: 290) võrdleb *Kolu*-nimesid sõnaga *kolu* 'õõnsus, auk; urgas; lohk, nõgu', 'aru(kas)', 'kolumats' jne, kuid peab tõenäolisemaks, et need pärinevad isikunimest.

Kose k, ms – ca 1241 *Cosius* (Johansen 1933: 449), 1379 *Coskel* (Johansen 1932: 22). Tõenäoliselt tuleneb nimi sõnast *kosk* : *kose*, toetuseks asjaolu, et asulast voolab läbi karestikulise sängiga Pirita jõgi. Kettunen (1955: 256) on võimalikuks lähtealuseks pidanud ka isikunime *Kosk(i)*.

Kose-Uuemõisa k, ms – 1340 *Nova curia* (Johansen 1933: 616). Johanseni järgi (1933: 612–616) asus küla läheduses muistne *Tapawolkae* küla, kuhu samuti oli mõis rajatud ja mis uue mõisa (*Nova curia*) ehitamise järel hävis. Mõisa eristamiseks vanast mõisast tekkis täiendiga nimi, mis lähtub sõnadest *uus* : *uue* + *mõis* : *mõisa*.

Kukepala k – 1379 *Kuckenpallas* (Johansen 1932: 22), 1726 *Kuckpall Jahn*, *Kuckepalo Jürri* (Rev 1725/26: 302). Liitnime esimene pool tuleneb linnunimetusest *kukk* : *kuke*, mis on võinud esineda ka isikunimena. Nime teise poole, sõna *palu* tähendus läänemurdes on 'kehv, madal maa', Lõuna-Eestis aga 'kuiv kõrge maa, nõmm'.

Kurena k – ca 1241 *Kurkenoy* (Johansen 1933: 458). Johansen oletab, et nimi koosneb sõnadest *kurk* : *kurgu* + *oja*, kuid Kettunen (1955: 138) peab tõenäolisemaks lähtumist sõnast *kurg* : *kure*, mis on esinenud ka isikunimena. Arvatavasti koosnebki nimi osadest *kure-* + omastava *n* + *-a* < *oja*.

Kursi k – 1469 *Kursenkare* (Johansen 1933: 570). Nime saab kõrvutada sõnadega *kuris* : *kurise*, *kurisu* 'vett neelav karstilehter'. Selline lähtumine tundub ka põhjendatud, kuna küla asub karstipiirkonnas. Samas on ajaloost teada, et 1343. aastal korraldas Kursi komtuur Johan de Witte Ravila külas kallaletungi ülestõusnute moonavorile (Vahtre 1980: 67) – nii on olemas võimalik alus ka nime ühendamiseks Lõuna-Eesti *Kursi*-kohanimega, kuid loodusnimeline lähtekeht tundub siiski tõenäolisem.

Kõpeta t (Ravila k) – 1694 *Koppeta Teno* (EAA.1.2.C-II-50). Talunime lähtekohaks olnud lisanime päritolu ei ole selge. Kui *-ta* ei ole just tüveelement, võib tegu olla liitnimega, mille teine osa on tugevalt lühenenud, nt *-toa* > *-ta*. Nime esiosa saaks kõrvutada ka isikunimedega *Kaup*, *Koup* (Mägiste 1929: 31–32).

Kõsastu t (Vahetüki k) – 1379 *Kosas* (Johansen 1932: 22), 1695 *Kosaste* (Bfl II: 993), 1796 *Kossast*. Nime lähtekeht pole päris selge. Võib-olla on see ühendatav sõnaga *kosk* : *kose* (idamurdes esinenud ka õ-lisena *kõsk* : *kõse*). Võrrelda saaks ka isikunimega *Koss* : *Kossu* (Mägiste 1929: 32). Nime lõpuosa on ilmselt moodustanud lokatiivne või kollektiivne sufiks: alguses *-ste*, hiljem *-stu*.

Kõue k – ca 1241 *Køuy* (Johansen 1933: 454), 1379 *Kowe* (Johansen 1932: 22). Põlisküla, mis andis nime ka lähedale rajatud mõisale (sks *Kau*, eestikeelne mõisanimi *Triigi*). Nimi pärineb sõnast *kõu*, mille tähenduseks on arvatavasti algselt olnud 'esiisa, vanaisa; taevataat, jumalus'. Heinrich Göseken (1660: 106) annab sõna *Anherr* (sks 'esiisa') üheks vasteks *wanna kouw*. Johanseni järgi (1933: 455) on *Kõu* tähendus olnud 'piksejumal', lisaks oletab

ta, et lähtekohaks võib olla isikunimi. Vrd isikunimega *Kouwe* (Stoebke 1964: 39).

Kämbla k – ca 1241 *Remmeuo* (lugeda **Kemmeno*; Johansen 1933: 574). Muistne Kämbla küla (ka *Kämbla*, *Kämllu*) asus praeguse Oru küla piires. Nime lähtekohaks arvatakse olevat sõna *kämmal* : *kämbla*.

***Laukataguse** k – ca 1241 *Laucotaux* (Johansen 1933: 474). Johansen samastab kunagist **Laukataguse* küla praeguse Vilama külaga. Nime lähtekohaks tundub küla asukohta märkivalt olevat *laugas* : *lauka* + *tagune* : *taguse*.

Leistu k – 1694 *Leiste Jürgen* (EAA.1.2.C-II-48). Väikestest metsataludest alguse saanud hajaküla, mille nimi on külale tulnud ilmselt taluperemehe lisanime kaudu. Nime päritolu jääb hämaraks, kõrvutada võiks murdesõnaga *leist* : *leistu* ~ *leisti* 'leitusu', samuti isikunimega *Leis* (Mägiste 1929: 34). Esmamainimise põhjal võib ühe võimalusena märkida nime lõpu lähtumist kollektiivsufiksist *-ste*.

Lellavere k – 1694 *Lellawere Hans* (EAA.1.2.C-II-45). Külanimi on lähtunud talunimest ja see omakorda lisanimest. Nime võiks ühendada isikunimega *Lelle* (Stoebke 1964: 43) või *Lello* (Mägiste 1929: 35).

Lenderma k – ca 1241 *Lendælemet* (lugeda **Lendelemec*; Johansen 1933: 478). Johansen kirjutab viljelusnimest *Lendremägi* ja külanimest *Lendermaa*. Läbi aegade on nime ülestähendustes näha nimelõppude *-mäe* ja *-ma(a)* vaheldumist – selline sarjasiirdumine leiab sageli aset muudegi kohanimedega puhul. Kettunen (1955: 177) pakub võimalikuks lähtekohaks sõna *lääs* : *lääne* ~ *länne* (vrd soome *länsi*, *lännen* : *länne-*) ja kõrvutab nime soome kohanimedega (nt *Lännenmäki*), lisades oletuslikult **Läntelä* (*Pohjola* eeskujul). Välistatud pole ka tulenemine isikunimest.

Leva k, krjms – 1379 *Leve* (Johansen 1932: 22). Nime lähtealus pole selge, kõrvutada võiks seda sõnadega *leib* : *leiva* ~ *leeva* ~ *leva* 'leib', rannikumurdes *leve* 'õhuke asi; libe, ebe' ja sm *levä* 'vetikas'. Võimalik on ka nime pärinemine isikunimest (ürikutes nt *Leve*, *Leweles*). Vrd ka isikunimega *Leev* (Mägiste 1929: 34).

Liiva k, t – 1694 *Lihwa Krog* (EAA.1.2.C-II-50), *Liwameggi* (EAA.1.2.C-IV-64, L 4). Külas asub Liivamägi, mis on üles tähendatud juba 1694. aastast pärineval kaardil. Nimi lähtub sõnast *liiv* : *liiva*.

Lööra k, ms – XVII sajandi lõpus *Leera Hoff* (EAA.1.2.C-IV-57). Nimi on arvatavasti isikunimelist päritolu, kõrvutada saaks seda saksa nimedega *Lühr*, *Lüer(s)*.

Lükati k – 1690 *Lückatto Krog* (EAA.1.2.C-III-32). Küla on saanud nime talunime vahendusel. Nime lähtekohaks võiks olla *lükati* kui koht, kust paate maad mööda ühest jõest teise veeti. Küla asukoht olulisemate jõeharude vahel toetab seda hüpoteesi.

Maidu t (Mallavere k) – 1693 *Maito Jauss* (EAA.1.2.C-II-52). Nimi lähtub isikunimest *Maido* ~ *Maidu* (Mägiste 1929: 36), algnimena *Matt(h)ias* (Rajandi 1966: 128).

Mallavere k, krjms – ca 1241 *Maleiafer* (Johansen 1933: 494). Johansen võrdleb nime soome kohanimega *Maljala*. Kettuneni järgi (1955: 278) on tüvi *malja*, vepsa keeles *mal* 'kilp; kaus, tass', eesti keeles tundmatu (hiljem on sõna esinenud rannikumurdes: Vaivara *malja* 'kauss'). Ta kõrvutab nime isikunimega *Mall* : *Malle* (palataliseeritud hääldusega), omadussõnaga *mallis* 'rahulik, vaikne, leebe' ning pejoratiividega *malli*, *mallikas*. Tõenäolisem on siiski isikunimeline lähtekoht, mis on vere-nimedele omane. Külanime kohalik hääldus on olnud ka [*mälla-vere*] ja sellega saaks kõrvutada kunagist mehenime *Mäll* (Mägiste 1929: 40).

Miku t (Kose k) – 1694 *Micko Peter* ja *Micko Hans* (EAA.1.2.C-II-44). Talunimi lähtub isikunimest *Mikk* ~ *Miku* (Mägiste 1929: 40).

Mõisaaseme k, krjms – 1636 *Moiseasema* (BHO: 360). Nimi on läbipaistev, koosnedes sõnadest *mõis* : *mõisa* + *ase* : *aseme*.

***Mägise** k, ms – ca 1241 *Mæchius* (Johansen 1933: 490). Küla kohale rajatud mõisast on teateid alates 1469. aastast, külanimest pärineb ka mõisa saksakeelne nimi *Meks*. Nime lähtekohana võiks pakkuda sõna *mägine* : *mägise*, kuid tegu võib olla ka liitnimega, mille esimene osa lähtub tüvest *mägi* ja teine osa on tugevalt lühenenud. Mõisa eestikeelne nimi *Ravila*, mis on endise Mägise asendanud, lähtub naaberküla nimest. Mõisalt on nimi siirdunud tänapäevaseks talunimeks *Meeksi*.

Määrasmäe t (Ardu k, Taganurga k) – 1379 *Meresmecki* (Johansen 1932: 22), 1621 *MerrasMeggi* (Bfl II: 347). Kettunen (1955: 173) annab Risti kihelkonna Määra küla nime lähtekohaks *mäger* : *mägra*, *mägara*, mis on võinud esineda ka isikunimena. Siingi on võimalikuks lähtekohaks murdekeelne *määras* (*mäer*, *mear*) 'mäger' + *mägi* : *mäe*.

Neitsimäe t (Marguse k) – 1592 *Neydstimegge* (Bfl II: 117), XVII sajandi II poolel *Neitzimege Mart* (EAA.1.2.C-IV-80), 1844 *Neitsema*. Nimi on lähtunud loodusnimest ja tundub läbipaistev. Nime taust võib olla mütoloogiline, seda enam, et lähikonnas on *Hiie*-algulisi kohanimesid – ka Soome

kohanimedele puhul on täheldatud, et mütoloogilise taustaga *Neitsi-*, *Püha-* ja *Hiie-*algulised nimed esinevad teinekord koos (SPK 2007: 288).

Nigula t (Ravila k) – 1694 *Nicola Jack* ja *Nicola Michel* (EAA.1.2.C-II-50). Talunimi lähtub isikunimest *Nigul(as)* : *Nigula* (Mägiste 1929: 41).

Nuhja t (Voose k) – 1694 *Nuha Jahn* (EAA.1.2.C-II-47). Lähtekoht ei ole selge, kõrvutada saaks murdesõnaga *nuhi* : *nuhja* 'nui'.

Nutu k, ms – 1379 *Nvtys* (Johansen 1932: 22), 1695 *Nutz* (Bfl II: 993), 1726 *Nutto Johann* (Rev 1725/26: 303). Tõenäoliselt on külanimi tulenenud lisanimest. Seda saab kõrvutada sõnaga *nut* : *nutu* ja arvatavasti nimest *Knut* mугanenud isikunimega *Nuudo* ~ *Nuut* (Mägiste 1929: 41).

Nõmbra k, ms – 1379 *Nommeperre* (Johansen 1931: 22), 1621 *Nomber* (Bfl II: 347). Nimi tuleneb sõnadest *nõmm* : *nõmme* 'kuiv kõrge liivane (metsaga) maa; palu' + *pere*. Nii liitnime esimene kui ka teine pool on läbi teinud vanadele kohanimedele iseloomuliku ebareeglipärase lühenemise.

Nõmmemõisa k – 1379 *Nommes* (Johansen 1932: 22), 1555 *HofNummes* (Bfl I: 1428), 1796 *Nõmmemois*. Nimi on läbipaistev, lähtudes sõnadest *nõmm* : *nõmme* ja *mõis* : *mõisa*.

Nõrava k – 1475 *Nerawe* (Bfl I: 314). Nime päritolu pole selge. Vrd murdekeeles esinevad *nõra(ha)ma* 'nõrisema', *nõre* 'nire; märg, nõretav; nõredena voolav; rippuv', *narakal* 'rippus'. Nimelõpud *-ve* ja *-va* on tihti lühenenud sõnadest *-peal/-pää*, *-vahe*, *-õue*, võimalik (ja siin ehk tõenäolinegi) on ka lühenemine sõnast *-oja*, nagu see on toimunud nt Jüri kihelkonna talunimes *Harjuva* (Laansalu 2011: 121).

Nääri t (Kose k) – 1694 *Neri Teno* ja *Neri Hans* (EAA.1.2.C-II-44). Lisanimelähtekoht jääb ebaselgeks, kõrvutada saab sõnaga *näär* : pl *näärid*. Kallasmaa (EKNR) oletab Märjamaa Nääri küla puhul, et nimi võib olla rahvaetümoloogiliselt ümber mõtestatud ja et algselt on võinud tegu olla ka isikunimega, vrd tõenäolist eesnime *Neuer* < *Naubert* (Tiik 1977: 287), 1618–1619 Saaremaal *Salo Neuer*.

Ojasoo k, ms – 1417 *Oggil* (Bfl I: 119), 1467 *Oial* (Bfl I: 266), 1700 *Oyas* (Johansen 1933: 359), 1726 *Oyasu* (Rev 1725/26: 311). Ojasoo mõisa (sks *Harm*, *Alt-Harm*) ja selle läheduses asunud ning hiljem mõisastatud **Ojala* küla on esimest korda mainitud 1417 (*Hofzu Harme*; *Oggil*). Johansen kirjutab (1933: 359), et algselt on nime koostisosad olnud *oja* + *-la*, hiljem on *-la* asendunud sõnaga *suu*. Tõenäoliselt on nimi aga tulenenud sõnadest *oja* + *soo*.

Oru k, krjms, ms – ca 1241 *Orkæ* (Johansen 1933: 520), 1475 *Orgall* (Bfl I: 314). Oru mõis (skš *Orrenhof*, varem *Orgelhof*) tekkis XVII sajandi alguses küla kohale. Nime esimene osa pärineb sõnast *org* : *oru*, teine osa on kas liide *-la* või lähtub mõnest ebareeglipäraselt lühenenud sõnast (nt *-küla*).

Otsa t (Palvere k) – 1694 *Otza Sim* (EAA.1.2.C-II-43). Arvatavasti on nimi tulenenud talu paiknemisest teiste talude suhtes (küla otsas ehk servas).

Pala k – ca 1241 *Palas* (Johansen 1933: 533). Kettunen (1955: 14–15) on kohanimede *Pala*, *Palakese*, *Palametsa*, *Palamulla* ja *Palase* vasteks toonud *pala* 'tükk, osa' (sm *pala*) ning märgib, et vaevalt on tegemist sõnaga *palu* 'nõmm' (sm *palo*) nagu nimes *Paluküla*. Palli arvates (1969: 171) on *palu* tulenemine *pala*-tüvest siiski usutavam seletus, sest *palu* varasem tähendus on olnud 'põlendik, põlenud metsamaa'. Et Pala küla asub soosaartel, on lähtumine sõnast *palu* ka siin tunduvalt tõenäolisem. Motiveerituna näivad sõna mõlemad tähendused, nii 'kuiv, kõrge maa; nõmm; nõmmemets' kui ka 'kehv, madal, vesine maa'.

Paljaspea t (Voose k) – 1694 *Palliapeh Michel* (EAA.1.2.C-II-47). Nimi on talule läinud peremehe lisanime kaudu ning tundub olevat läbipaistev.

Palvere k, ms – ca 1241 *Paltauere* (Johansen 1933: 534). Kettunen (1955: 278) võrdleb muistse asulakoha nime sõnaga *palistama*, sm *pallistaa*, *palle* : *palten* 'äär, piir, serv' ning ei välista tuletusalusena ka sõna *palu*, gpl *palude* > **palde*.

Paunküla k, ms – ca 1241 *Pankyl* (Johansen 1933: 535). Johansen võrdleb nime sõnaga *paun* : *pauna* 'kott' (ka 'lauge kallas') ning soome isikunimega *Pauni*. Vrd ka tähendusega 'küür, kühm, muhk' (piirkonnas asuvad Paunküla mäed, vallseljakud). Usutavam tundub aga siiski lähtumine loodusterminist *paun* tähendusega 'vihmaperioodil täituv jõelooge; vesine pehme koht, endine jõekäär, täis kasvanud jõesopp', mis esineb tihti just kohanimedes. Viimast pakub ühe variandina ka Kettunen (1955: 60).

Pikavere k, ms – ca 1241 *Pikæuækæ* (lugeda **Pikeuere*; Johansen 1933: 549). Kohanimelõpule *-vere* eelnev nimeosa võib pärineda sõnast *pikk* : *pika*, murdes ka *pitk* : *pitka*. Kettunen (1955: 279) peab üpris kindlaks nime lähtumist isiku- või perekonnanimest *Pitka* ja **Pitkanveerin*, *-ren*.

Pikaveski t (Pikva k) – 1696 *Pickoa weski* (EAA.1.2.C-IV-288). Vt nimeartikkel *Pikva*.

Pikva k, ms – ca 1241 *Pickuta* (Johansen 1933: 547). Kettunen (1955: 260) peab tõenäoliseks lähtumist sõnast *pikk* ~ *pitk*. Võttes arvesse nt järgnevaid kirjapanekuid 1493 *Pytkow* (Johansen 1933: 548), 1696 *Pickowa* (Johansen

1933: 548), 1696 *Pickoa By* (EAA.1.2.C-IV-288), võiks oletada ka lähtumist sõnadest *pikk + oja > -va*. Küla asukohtki on oja ääres.

Presti t (Kivioja k) – 1693 *Presse Tono* (EAA.1.2.C-II-52, L p). Nime lähte-koht jääb ebaselgeks.

Ragapardi t (Tuhala k) – vrd Pikvas 1688 *Reiki Bertell Jürgen* (EAA.1.2.940:459, L 449p), 1835 *Reygapardi* (EAA.1864.2.VIII-90: 160, L 164p). Nime vanemad ülestähendused pärinevad Pikva külast, Tuhala külla on nimi liikunud pärast perekonnanime panekut peremehe perekonnanime kaudu. Rahvasuus on pruugitud *Rägapardi* nime, mis langeb üks ühele kokku linnunimetusega *rägapart* – siin on tegu rahvaetümoloogilise tõlgendusega. Nimi lähtub tegelikult hoopis isikunimest *Bertel*, mida on täiendanud kohanimest pärinenud lisanimi *Reigi* (Ungern-Sternbergide suguvõsa valduses oli mõisaid nii Hiiumaal kui ka näiteks Alaveres ning mõisnik tõi talupoja Reigi kihelkonnast Kose kihelkonda üle).

Rasivere k – ca 1241 *Rasiuere* (Johansen 1933: 568). Nime võrdluseks on Kettunen (1955: 275–276) toonud (nagu ka Haljala Rassivere puhul) sm *rasi*, *rasikaski* 'ale, mis umbes aasta põletamata on jäänud' ning soome taimenimetuse *rasi*.

Raveliku k – vt nimeartikkel *Ravila*.

Ravila k, ms – ca 1241 *Rauelik* (Johansen 1933: 570), 1379 *Rawele* (Johansen 1932: 22). Põline küla, mis eksisteeris veel 1858, kuid seejärel peagi mõisastati ja talud asustati ringi. Mõisasüdamest moodustati 1920. aastatel Ravila asundus, mille hajusam osa nimetati 1977 vanemate ürikukujude põhjal Raveliku külaks ning mõisasüdamik sai Ravila alevikuks. Nime päritolu pole selge, vrd *raba*, *rava* 'kõrgsoo'.

Riidamäe k – XVII sajandi II poolel *Ridame* (EAA.1.2.C-IV-69, L 1). Hajatalust alguse saanud küla. Liitnime esimest tüve saaks kõrvutada soome sõnaga *riita* 'riid : riiu'. Olgugi selle sõna eesti variandi tüvevokaal erinev (**riito*), on riid või piiritüli kohanime lähtekohana ehk mõnevõrra tõenäolisem kui nime häälikulise kuju järgi esmapilgul eeldatav lähtumine sõnast *riit : riida*.

Rooküla k, ms – ca 1241 *Rocol* (Johansen 1933: 578). Nime lähtekohaks võivad olla sõnad *roog* : *roo* või *rohi* : *rohu* ~ *roho* + *küla*. Johansen (1933: 579) kõrvutab nime soome kohanimega *Ruokola*, Kettunen (1955: 94) pakub võimalikuks algvormiks **Rohoküla*.

Saarnakõrve k, ms – 1564 *Sarnakorv* (BHO: 535). Küla asub Kõrvemaa maastikul, mida ilmestavad metsased seljakud ja lainjas pinnamood ning kus

on mitmeid *kõrve*-ga lõppevaid kohanimesid (*kõrb* : *kõrve* 'suur asustamata metsaala'). Nime esiosa on arvatavasti pärinenud puunimetusest *saar* ~ *saarn(a)* ~ *saarnes*.

Sae k – 1694 *Sage Adams* (EAA.1.2.C-IV-64, L 5). Nimega on tähistatud kunagist jõearset saeveskit ning see lähtub sõnast *saag* : *sae*.

Saia k – 1694 *Sahi Mattz* (EAA.1.2.C-II-47), 1796 *Saja*. Nime lähtekoht jääb ebaselgeks, tänapäevase häälikkuju põhjal saab nime kõrvutada sõnaga *sai* : *saia*. 1796. aasta kirjapaneku järgi saaks võimaliku lähtekohana nimetada ka isikunimest *Jesaja* lähtuvat mugandnime, vrd Saaremaal *Esaias*, *Saya*, *Saye* (Tiik 1977: 286).

Saula k, krjms – ca 1241 *Saul* (Johansen 1933: 594), 1462 *Saudel* (Bfl I: 243). Johansen kõrvutab nime soome kohanimega *Sautala*. Kettunen (1955: 82) rekonstrueerib **Sauvala(n)*, **Sauvela(n)* või **Savolan*, lähtekohaks isikunimi **Sau* < **Savoi*, gpl **Saude*. Vrd *sau* : *saue* 'savi'.

Silmsi k, krjms – ca 1241 *Silmus* (Johansen 1933: 605). Nime esimese kirjapaneku häälikuline kuju langeb kokku sõnaga *silmus*. Kettunen (1955: 205–206) pakub selle kirjapaneku põhjal nime võimaliku lähtekohana mitut varianti: 1) *silmaja* (latiniseeritud kuju, kõrvutab soome perekonnanimega *Silmäri*); 2) *mus*-liide; 3) **Silmane* : **Silmase* > *Silmse* > *Silmsi* (sõnast *silm*).

Soibili t (Kanavere k) – XVII sajandi II poolel *Seipill Hanß Kröger* 'kõrtsmik' (EAA.1.2.C-IV-69, L 3), 1726 *Soibil Ewert* ja *Soibil Hans* (Rev 1725/26: 322), 1796, 1844 *Soepil*. KNi järgi on nime rööpvormiks *Soipilli*. Liitnime teine osa on tugevalt lühenenud: *-pilli* > *-bli*. Nimelõpp langeb kokku tänapäevase sõnaga *pill* : *pilli*, kuid on võinud lähtuda ka isikunimest. Nimelt on Tiik (1977: 286) pidanud *Pilli*-nimesid isikunimedele *Filip*, *Philip* ja *Philippos* tuletisteks. Nime esiosa saaks rekonstrueerida **Soie-* < *soo*, gpl *soie*, teine võimalus on lähtumine sõnast *susi* : *soe* (**Soepilli*).

Soontaga k – 1592 *Sontagken* (Bfl II: 117), 1726 *Sontakus* (Rev 1725/26: 314). Nimetatud ka Soontaguse külaks. Nimi on läbipaistev, väljendades koha paiknemist soo taga, ja selles on säilinud varasem omastava käände lõpp *-n*.

Soosti t (Voose k) – 1694 *Sohsti Jürgen* ja *Sohsti Mick* (EAA.1.2.C-II-47). Talunime lähtekoht ei ole selge.

Suure-Tõnu t (Kurena k) – XVII sajandi II poolel *Sure Tönno Matz* (EAA.1.2.C-IV-69, L 3). Lisanimest lähtunud talunimel on läbipaistev etümoloogia.

Sõmeru k, ms – ca 1241 *Semær* (Johansen 1933: 600). Nimi pärineb arvatavasti pinnase järgi sõnast *sõmer* 'jäme liiv, kruus'.

Särke k – 1469 *Serks* (BHO: 546). Küla on pikalt olnud jagatud kaheks: põhja pool *Väike-Särke* ja lõuna pool *Suur(e)-Särke*. Nime häälikulist kuju võib ühendada sõnaga *särg* : *särje*, võib-olla on see külale üle läinud isikunime kaudu.

Sääsküla k – 1417 *Sesskul* (Bfl I: 119). XV sajandil on üles tähendatud *Sääsküla*-nimeline külaase, küla on selle sajandi kirjapanekutes märgitud mahajäetuks. Hiljem esineb nimi hajaküla nimena või hajatalu peremehe lisanimena. Hajakülast on välja kasvanud samanimeline poolmõis. Nimi on võinud lähtuda sõnast *sääsk* : *sääse*. Sõnadel *sääs(k)* ja *sääs(t)* on eesti keeles mitmeid tähendusi, nagu 'merikotkas', 'kalapüünis', 'putukas, kihulane'.

Tammetsa t (Rasivere k) – 1694 *Tammesta Perre* (EAA.1.2.C-II-48). Nimi näib lähtuvat puunimetusest *tamm* ja sõnast *mets*. XVII sajandi kirjapaneku *sta*-lõpp võib olla nime muganemine näiteks *ste*-nimede analoogia põhjal.

Tammiku k, ms – 1637 *Tammick* (BHO: 579). Nimi on läbipaistev, pärinedes sõnast *tammik* : *tammiku* 'tammemets'.

Tapawolkæ – ca 1241 *Tapawolkæ* (Johansen 1933: 615). Johansen kirjutab, et sellesse muistsesse külla võidi ehitada mõis enne Kose-Uuemõisa mõisa rajamist, uue mõisa ehitamise järel see aga arvatavasti hävis. Nimi on osaliselt säilinud põllunimes *Tabaaru* ja talunimes *Tabase*. Kõrvutamiseks sobiks ehk muistne isikunimi *Tabeline*, vrd soome mütoloogias *Tapio*, *Tapiola* (Mägiste 1929: 46).

Tiidu t (Alansi k) – XVII sajandi lõpus *Tito-Jürrj* ja *Tito-Hanß* (EAA.1.2.C-IV-57). Nimi pärineb isikunimest *Tiit* (Mägiste 1929: 48), mis omakorda on mugandnimi, vrd kirikunimedega *Dietrich*, *Dietmar* (Tiik 1977: 285).

Traadi t (Viskla k) – 1694 *Trati Jürgen*, *Trati Berndt* ja *Trati Jahn* (EAA.1.2.C-II-45). Talunimi lähtub lisanimest, mis langeb kokku sõnaga *traat* : *traadi*. Vrd ka kirikunimest *Konrad* ~ *Conradus* mugandatud isikunimega *Rati* (Tiik 1977: 287).

Trööba t (Maanteeääre k) – 1694 *Tropa Jahn* (EAA.1.2.C-II-50). Nime lähtekoht ei ole selge.

Tuhala k, ms – ca 1241 *Tohal* (Johansen 1933: 621). Kettunen (1955: 83) pakub nime lähtekohaks *tuhk* : *tuha*, *tuhane* (võib-olla *Tuha küla* ~ *Tuhala*), vähem usutatavad on kõrvutused sõnaga *tuhar* : *tuhara* ja soome perekonnanimiga *Tuhkanen*.

Turdja t (Kanavere k) – 1462 *Turdi* (Bfl I: 243), 1796 *Turdja*. Nime lähtekoht jääb hämaraks. Ühe hüpoteesina võiks välja pakkuda lähtumist loodusnimest, mis koosnes tüvedest *turd* + *oja* ning mille lõpuosa on lühenenud.

Tõesa t (Vilama k) – 1694 *Tõhsa* (EAA.1.2.C-II-46). Nime lähtekoht ei ole selge. Vrd isikunimedega *Those*, *Touße* (Stoebke 1964: 69–70).

Tõnuküla t (Kolu k) – 1448 *Tono* (Bfl I: 195), 1796 *Tõnno*. Isikunimelise lähtekohaga asustusnimi, vrd *Tõnu* < *Antonius* (Mägiste 1929: 49).

***Uanæ** – ca 1241 *Uauæ* (lugeda **Uanæ*, **Uænæ* või **Vene*; Johansen 1933: 660). Johansen samastab nime Vardja külaga. Aastal 1469 on dokumenteeritud *Vennekull*, 1636 *Repnall* ja 1744 jälle *Fenküll*, hiljem on nimi arvatavasti asendunud nimega *Vardja*. Lähtekohaks võiks sobida isikunimi, vrd *Vane* (Mägiste 1929: 50).

Uueveski k – XVII sajandi II poolel *Uheweske Byy* (EAA.1.2.C-IV-80). Külas oli vana vesiveski ja uuem tuuleveski, siit ka nimi.

Vetka t (Karla k) – XVII sajandi II poolel *Wetka Jack* (EAA.1.2.C-IV-80). Oletatavasti on tegu mugandnimega venepärasest isikunimest *Fedka*.

Vetla k – 1379 *Vettevilge* (lugeda **Vetevilja*; Johansen 1932: 22). Esimest korda ilmub nimi veski nimena, veski järgi sai ka küla hiljem nime. Kohanime lähtekohaks on peetud sõnu *vesi* + *vili*, mis vesiveski nimena tundub piisavalt motiveeritud. Pall (1969: 273) kirjutab, et nimi **Vetvilja* paistab olevat olnud veskiga seoses laiemalt kasutuses ja et Johanseni arvates võis see olla ka möldri metafoorne nimetus.

Vilama k – 1516 *Vilenbeke* (BHO: 675), 1592 *Filenbegk* (Bfl II: 117), 1694 *Willameggi Byy* (EAA.1.2.C-II-46), 1844 *Willama*. Nimi on võinud külale siirduda loodusnimelt. Aset on leidnud nimelõppude *-mäe* ja *-ma(a)* vaheldumine, mida kohanimedes sageli esineb. Nime esiosa lähtekoht pole päris selge, seda saaks kõrvutada isikunimedega *Vile*, *Wylle* (Stoebke 1964: 77, 79). Nimelõpp *-beke* tuleneb sellest, et saksa kirjurid tõlgendasid eesti sõna *mägi* valesti, ühendades selle rahvaetümoloogia abil alamsaksa sõnaga *becke* (ojanimedes ka *-meke*) 'oja; jõgi' (Johansen 2005: 34). Johansen (1933: 474) samastab Vilama külaga LCDs mainitud küla *Laucotaux* (**Laukataguse*).

Villika t (Maanteeääre k) – 1592 *Williko* (Bfl II: 117), 1694 *Willicko Mick* ja *Willicko Hans* (EAA.1.2.C-II-50). Lähtekohaks on isikunimi, võrdluseks sobivad kirikliku nime *Wilhelm* mugandnimed *Wilken*, *Wilcke*, *Willicke*, *Willich* (Tiik 1977: 288), isikunimed *Willik*, *Villika* (Stoebke 1964: 80) ja *Vilik* (Mägiste 1929: 51).

Viluallika t (Ahisilla k) – 1694 *Willickhallicko Claus, Willickhallick* (EAA.1.2.C-II-43). Arvatavasti on liitnime esimene osa kirikliku nime *Wilhelm* mugandnimi, vrd nt *Wilken, Wilcke, Willicke, Willich* (Tiik 1977: 288), *Willik, Villika* (Stoebke 1964: 80) ja *Vilik* (Mägiste 1929: 51). Liitnime teine osa pärineb isikunimest *Hallik* (Mägiste 1929: 24), vrd ka Soomes *Halikko* < *Halick* (Ainiala jt 2012: 88). Nimi on rahvaetümoloogiliselt ümber mõtestatud ja võib sünkroonses võtmes kergesti lahterduda loodusest motiveeritud nimede hulka, kuid kirjapanekud tõendavad isikunimelist lähtumist.

Virla k – ca 1241 *Wircol* (Johansen 1933: 667). Kettunen (1955: 84) kõrvutab nime sõnaga *virguma* (~ *virkuma*) ning isikunimedega **Virgo(i)* ja **Virge(i)* + *-la(n)*. Pole ka võimatu, et nime teiseks pooleks on olnud sõna *küla*, nime esiosa on võinud lüheneda mõnest kunagisest *Vir*-algulisest isikunimest, nt *Vire, Virthe* (Stoebke 1964: 81).

Viskla k – 1379 *Visschele* (Johansen 1932: 22), 1592 *Fisschell* (Bfl II: 117), 1694 *Wysküll* (EAA.1.2.C-II-43). Hilisemad nimetused on olnud ka *Suure-Viskla* ja *Suurküla*, eristamaks seda külaosast nimega *Väike-Viskla* ehk (*Viskla*-)*Saunaküla*. Nime esiosa lähtekoht pole selge, võrdluseks saaks tuua soome isikunime *Visa* (Mägiste 1929: 52). Oletusena võiks lisada ka võimaluse, et esmamainingus kajastub saksa isikunimi *Fisch(e)l* (Bahlow 1994: 139), kuid lähemad teated selle nime Eesti alal esinemise kohta puuduvad. Nime teine osa on arvatavasti lühenenud sõnast *küla*.

Voose k – ca 1241 *Hohen* (lugeda **Vösen*; Johansen 1933: 366), 1379 *Wosele* (Johansen 1932: 22). Kettunen (1955: 197) on nime püüdnud ühendada sõnaga *voos* : *voe* 'aasta' ja oletatava isikunimega *Voose* (sellest võinuks tuleneda kohanimi **Voosla*).

Võivere k – ca 1241 *Wætheueræ* (Johansen 1933: 658). Sageli on *vere*-lõpulistel nimedel olnud esiosaks muistne isikunimi, Johansen on siin lähtekohaks pidanud isikunime **Vöide*. Kettunen (1955: 283) kõrvutab nime sõnaga *vöie* : *vöide* ja ka oletatava isikunimega **Vöitto* : **Vöido*.

Äksi k – 1687 *Exy Jahn* (EAA.1.2.C-IV-74). Külanimi tuleneb talu- või kõrtsinimest ning see omakorda talupoja lisanimest. Kõrvutamiseks sobiks kunagine isikunimi, nt eestlaste nimedena on varem kirja pandud *Ege* ja *Ecke*, liivlaste nimedena *Eke, Ecken, Ecks* ja *Ekus* (Pall 1969: 286).

Härjakoorma t (Vilama k) – 1694 *Hergakorma Paul* (EAA.1.2.C-II-43), *Heriakorm Sim* (EAA.1.2.C-II-50). Nimi tundub olevat läbipaistev.

Üüdiku t (Väike-Särge k) – XVII sajandi II poolel *Udicko Mick* (EAA.1.2.C-IV-72), 1726 *Hüdeko Jahn* (Rev 1725/26: 311). Nime lähtekoht on arvatavasti

isikunimi, sama oletab Kallasmaa Saaremaa kohanime *Üüdibe* puhul (Kallasmaa 1996: 517–518).

5. Kose kihelkonna põlisnimede päritolu

On väga tavaline, et kohanimedes võivad aja jooksul tekkida mitmesugused struktuuralsed või fonoloogilised muutused, nii et nimed muutuvad nimekasutajaile läbipaistmatuks. Kohanimede päritolu leidmiseks on tarvis nimesid lingvistiliselt töödelda: selgitada välja nende häälikuline arenemine, tuvastada kohanimedes aset leidnud eriarengud ja seeläbi jõuda selgusele nimetüvede ja võimalike tuletuskomponentide ennisvormis (Pall 1976: 96). Kallasmaa kirjutab Ludwig Wittgensteini tõlgendades tabavalt, et onomastika on nagu üks keelelisi mänge – kui meie ettekujutused tõsiasjadest muutuvad, kaotavad ühed keelemängud tähtsuse ja oluliseks muutuvad teised. Nii muutub tasapisi keele sõnavara kasutus. Kui keelemängud muutuvad, siis muutuvad mõisted ja koos mõistetega sõnade tähendused. (Kallasmaa 2008: 38–39) Kui aga mõne sõna tähendus on muutunud või sõna on aktiivsest keelekasutusest hoopis kadunud, hakkavad tööle juba järgmised mehhanismid – kohanimede eriarengud. Kohanimede eriarengutüpe olen Kose kihelkonna asustusnimede näitel juba tutvustanud (Laansalu 2014), seetõttu ei hakka siinkohal nende olemust detailsemalt seletama. Nimetan vaid kohanimede eriarengutüübid: 1) ebareeglipärane lühenemine (nt *Kuie* < *Kuivajõe*; *Nooreli* < *Noorejüri*), 2) sarjasiirdumine (nt *Kullama(a)* ~ *Kullamäe*; *Vahiaugu* ~ *Vahi-Jaagu*), 3) rahvaetümoloogia (nt *Karjatüma* < *Karja-Tooma*) ja 4) mugandamine (nt *Triigi* < sks prkn *Stryk*). Kohanimede eriarenguvõimalustega arvestamata ei ole alati võimalik paikapidavaid ennisvorme leida.

Põliste asustusnimede etümologiseerimine on väga keeruline ja jätab uurija piisavate kirjalike tõendite puudumise tõttu sageli ummikseisu. Siis jääb üle vaid võimaluse korral tõenäolisemaid lähtevariante esitada. Mida ajas lähemale, seda läbipaistvamad on kohanimed ja seda kergem on tuvastada nimede ennisvormi. Kõige vanemad küla- ja mõisanimed saavad kindla etümoloogia väga harva, nagu aga loendist näha, saab sajanditetaguseid nimekujusid üllatavalt tihti kõrvutada vanade isikunimedega. Sellised kohanimed on nt *Alansi*, *Arava*, *Ardu*, *Harmi*, *Coriakiuæ*, *Hiiepere*, *Kaiverve*, *Kanavere*, *Kirivalla*, *Kolu*, *Kukepala*, *Kõue*, *Leistu*, *Lellavere*, *Leva*,

Lööra, Mallavere, Määrasmäe, Nutu, Pikavere, Saia, Saula, Tapawolkæ, Vilama, Virla, Viskla, Voose, Võivere, Äksi ja Üüdiku. Läbipaistvamad küla- ja mõisanimed lähtuvad sageli pigem loodusnimedest, nt *Kivioja, Kose, Laukataguse, Nõmmemõisa, Oru* ja *Sõmeru*. Põlistalude nimed on enamasti lähtunud isikunimedest – mida rohkem ajas tagasi minna, seda enam eesnimedid ülestähendustes ilmneb, nt *Hansoni, Kasuvere, Maidu, Miku, Nigula, Ragapardi, Suure-Tõnu, Tiidu, Tõesa, Vetka, Villika* ja *Viluallika*. Nagu aga öeldud, jääb palju põlistest nimedest läbipaistmatuks, sest kas enam ei tunta neid sõnu, mida nimed sisaldavad, või on need nimed aja jooksul nii palju muutunud, et ilma võimaluseta nime arengut kirjalikes allikais jälgida jäädakse ennisvormi leidmisel hätta. Samal põhjusel tuleb ka eespool oleva liigituse kohta öelda, et paljudel juhtudel jääb see siiski väga ligikaudseks, sest nimesid pole sageli võimalik seletada vaid ühe vastega. Mitme tänapäeval läbipaistmatu asustusnime puhul on tõenäolisim lähtekoht siiski isikunimi, nt *Ardu, Harmi, Lellavere, Virla* ja *Võivere*.

Eesti kohanimedede uurimisel on avastatud rohkesti kokkulangevusi ka germaani isikunimedega (Tiik 1976, 1977; Kallasmaa 1995, 2008). Kõrvutused alamsaksa ja friisi nimedega on aidanud leida võimalikke seletusi raskesti etümologiseeritavatele kohanimedele. Suuremalt jaolt on tegu ühe- ja kahesilbiliste lühinimedega, mis on võinud meile jõuda ka juba mугanenud kujul. Arvukate asustusnimede lähtumist germaani isikunimedest peavad tõenäoliseks või isegi kinnitavad ka Soome kohanimeuurijad – põhjuseks mitmesugune germaani mõju juba pronksiajast peale. (Ainiala jt 2012: 88) Kose kihelkonna nimevarast saaks kiriklike nimedega kõrvutada näiteks nimesid *Saia, Villika* ja *Viluallika*. Kuigi need kõrvutused ei pretendeeri alati absoluutsele tõele, on siiski tegu tuletusvõimalustega, mida vastavaid nimesid uurides tuleks arvesse võtta. Kerge oleks neist küll mööda vaadata, sest pea kõik seletuvad rahvaetümoloogilisel teel. Aga nagu juba öeldud, lähtuvad põlistalude nimed enamasti just isikunimedest – seda näitavad arhiiviandmed.

Ilma kirjalike tunnistusteta ei saa iial nime etümoloogia õigsuses täielikult kindel olla. Kuidas muidu tuvastada tegelikke ennisvorme nimedel, nagu nt *Hansoni, Heebrea, Kurena, Meeksi, Nõmbra* või *Viluallika*? Kose kihelkonna asustusnimede puhul õigustavad eriarendud oma nime, sest nagu näha, võib sama lähtekoht anda eri nimedes täiesti ise tulemuse: sõna *oja* võib samas positsioonis lüheneda nimelõpuks *-a* või *-va*; sõna *pere* on muutunud nii kujuks *-brea* kui ka *-bra*. Tavapärane on sarjasiirdumine

(nt *-mäe ~ -maa* nimedes *Lenderma, Vilama* jne) ning nimesid on kujundanud nii mugaenimine kui ka rahvaetümoloogia (nt *Hiiepere, Vituallika*).

6. Kokkuvõtteks

Suur osa Kose kihelkonna külanimedest on väga vanad – neljandik Eesti Keele Instituudi kohanimetartoteegis fikseeritud Kose kihelkonna külanimedest on keeles püsinud juba muinasajast saati. Hiljem on muinaskülade mõnikord andnud nime mõisale, mis küla kohale rajati. XVII sajandi lõpuks on lisandunud kirjanekud veel 26% nimede kohta, mis tähendab, et üle poolte Kose kihelkonna küla- ja mõisanimede on põlised. Talunimede puhul on võimalik vanades allikates esitatud nimedega ühendada umbes 25% talunimedest (sarnasele tulemusele on jõutud ka naaberalade kohanimeuurimustes), neist omakorda vähemalt 4% on põlised ehk enne XVIII sajandit allikaisse ilmunud talunimed.

Märkimisväärne hulk vanima kihistuse asustusnimesid jääb kindla etümoloogiata. Enamikku küla- ja mõisanimede sajanditevanuseid esmakirjanekuid on võimalik kõrvutada vanade isikunimedega, läbi- paistvamad küla- ja mõisanimed lähtuvad sageli pigem loodusnimedest. Põlistalude nimed on suures osas tulenenud isikunimedest.

Kui kohanime tekke üksikasjad pole teada, saab harva olla täielikult kindel, et kohanime etümoloogiline tähendus on täpselt määratletud. Loogilisena näiv ennismvorm võib olla vaid üks keelemängust moonutatuna uude, sobivam tunduvasse dimensiooni paigutatud nimekuju ehk seega osa hoopis pikemast nimeahelast. Seda tööka meeles pidades aitab aga iga uus tuvastatud lüli kohanimede uurimisel taas ühe sammukese edasi.

Lühendid

gpl – pluurali genitiiv; k – küla; krjms – karjamõis; ms – mõis; pl – pluural; prkn – perekonnanimi; t – talu

Kirjandus

Ainiala jt 2012 = Terhi Ainiala, Minna Saarelma, Paula Sjöblom. Names in Focus. An Introduction to Finnish Onomastics. Helsinki: Studia Fennica Linguistica.

Ariste, Paul 1937. Ahikotus. – Eesti Keel 1–2, 34–38.

- Ariste, Paul 1939.** Hiiu murrete häälikud. (= Acta et Commentationes Universitatis Tartuensis B XLVII, 1. 1940) Tartu.
- Bahlow, Hans 1994.** Deutsches Namenlexikon. [Frankfurt (Main)]: Suhrkamp.
- Bfl** = Est- und Livländische Brieflade. I Th. Dänische und Ordenszeit. Bd. 1, Eine Sammlung von Urkunden zur Adels- und Gütergeschichte Est- und Livlands, in Uebersetzungen und Auszügen, 1856; Bd. 2, Register zum ersten Bande, 1857. Hrsg. von Friedrich Georg von Bunge und Robert von Toll. Reval: Kluge und Ströhm. II Th. Schwedische und polnische Zeit. Bd. 1, Die Jahre 1561 bis 1650: eine Sammlung von Urkunden zur Adels- und Gütergeschichte Est- und Livlands in Uebersetzungen und Auszügen, 1861. Hrsg. von Christian Eduard Pabst und Robert von Toll. Reval: Kluge und Ströhm.
- BHO** = Baltisches historisches Ortslexikon. I, Estland (einschließlich Nordlivland), 1985. Begonnen von Hans Feldmann. Hrsg. von Heinz von zur Mühlen. (= Quellen und Studien zur baltischen Geschichte 8, I. Hrsg. im Auftrag der Baltischen Historischen Kommission von Paul Kaegbein und Gert von Pistoohlkors.) Köln–Wien: Böhlau Verlag.
- EE 12** = Eesti Entsüklopeedia. 12, Eesti A–Ü. 2003. Tallinn: Eesti Entsüklopeediakirjastus.
- EKNR** = Marit Alas, Marianne Blomqvist, Enn Ernits, Mariko Faster, Marje Joalaid, Marja Kallasmaa, Arvis Kiristaja, Marge Kuslap, Tiina Laansalu, Karl Pajusalu, Valdek Pall, Fred Puss, Peeter Päll, Evar Saar, Urmas Sutrop. Eesti kohanimeraamat. Käsikiri Eesti Keele Instituudis.
- Göseken, Heinrich 1660.** Manuctio ad Linguam Oesthonicam, Anführung Zur Öhstnischen Sprache. Reval.
- Halonen, Johanna 2003.** Names and the Space: Defining the Referent of a Settlement Name. – I Nomi nel tempo e nello spazio. Atti del XXII Congresso Internazionale di Scienze Onomastiche. Pisa, 28 agosto – 4 settembre 2005. V. Pisa: Edizioni ETC, 223–229.
- Johansen, Paul 1932.** 35 Regesten und Urkunden zur Gütergeschichte Harrien-Wierlands (Harju-Virumaa) im 13. und 14. Jahrhundert. – Õpetatud Eesti Seltsi Aastaraamat 1930. Tartu, 1–46.
- Johansen, Paul 1933.** Die Estlandliste des Liber Censu Danicae. Kopenhagen–Reval.
- Johansen, Paul 2005.** Saksa kohanimedest Eestis. – Kaugete aegade sära. Koost. Jüri Kivimäe. (= Eesti mõttelugu 65.) Tartu: Ilmamaa, 24–49.
- Kallasmaa, Marja 1995.** Rahvaetümolooja ja historismi printsiip onomastikas. – Keel ja Kirjandus 11, 763–766.
- Kallasmaa, Marja 1996.** Saaremaa kohanimed. I. Tallinn: Eesti Keele Instituut.

- Kallasmaa, Marja 2008.** Mitmetisus Eesti läänesaarte kohanime seletamisel. – Emakeele Seltsi aastaraamat 53 (2007). Peatoim. Mati Erelt. Tallinn: Eesti Teaduste Akadeemia Kirjastus, 38–47.
- Kallasmaa, Marja, Peeter Päll 2009.** Pudemeid Liber Census Daniaest. – Keel ja Kirjandus 8–9, 573–582.
- Kettunen, Lauri 1955.** Etymologische Untersuchung über estnische Ortsnamen. (= Suomalaisen Tiedeakademian Toimituksia. Sarja B, 90, 1.) Helsinki.
- Kink, Hella (koost.) 2004.** Loodusmälestised 12. Harjumaa, Raplamaa – ümber Mahtra soostiku. Kose, Kõue, Kohila, Kaiu, Juuru. Toim. A. Miidel, A. Raukas. Tallinn: Teaduste Akadeemia Kirjastus.
- Kink, Hella (koost.) 2011.** Loodusmälestised 22. Harjumaa-Raplamaa. Kohila karstivaldkond. Kose, Kohila. Toim. A. Raukas. Tallinn: Teaduste Akadeemia Kirjastus.
- Laansalu, Tiina 2011.** Asustusnimed Kiili vallas. – Emakeele Seltsi aastaraamat 56 (2010). Peatoim. Mati Erelt. Tallinn: Eesti Teaduste Akadeemia Kirjastus, 109–126. <http://dx.doi.org/10.3176/esa56.05>.
- Laansalu, Tiina 2014.** Kohanimede eriarendustest Kose kihelkonna asustusnimede põhjal. – Emakeele Seltsi aastaraamat 59 (2013). Peatoim. Mati Erelt. Tallinn: Eesti Teaduste Akadeemia Kirjastus, 127–138. <http://dx.doi.org/10.3176/esa59.06>.
- Mägiste, Julius 1929.** Eestipäraseid isikunimesid. Tartu: Akadeemilise Emakeele Seltsi Kirjastus.
- Pall, Valdek 1969.** Põhja-Tartumaa kohanimed. I. Eesti NSV Teaduste Akadeemia Keele ja Kirjanduse Instituut. Tallinn: Valgus.
- Pall, Valdek 1976.** Asustusajaloo ja toponüümika seostest. – Keel, mida me uurime. Tallinn: Valgus, 96–101.
- Paucker, Carl Julius Albert 1853.** Der Güterbesitz in Ehstland zur Zeit des Dänenherrschaft nach Jacob Langebek's, Peter Friedrich Suhm's und Georg Magnus Knüpffer's topographischen Bemerkungen zum „Liber census Daniae“ mit einigen Zusätzen. Reval.
- Praust, Valdo 2012.** Milline on Kose ja Kõue valdade ühine ajalooline taust? – Kose Teataja, november 2012, 5.
- Rajandi, Edgar 1966.** Raamat nimedest. Tallinn: Eesti Raamat.
- Rev 1725/26 = Eestimaa 1725.-1726. a. adramaarevisjon. I–II.** Harjumaa. Allikapublikatsioon. 1988. Eesti NSV Riiklik Ajalooarhiiv, Tartu Riiklik Ülikool. Tallinn.
- SPK = Suomalainen Paikannimikirja.** 2007. Jyväskylä.
- Stoebke, Detlef-Eckhard 1964.** Die alten ostseefinnischen Personennamen im rahmen eines urfinnischen Namenssystems. Hamburg: Leibniz-Verlag.
- Tiik, Leo 1976.** Nimesid Saaremaalt XVI ja XVII sajandist. – Keel ja Kirjandus 7, 413–418.

Tiik, Leo 1977. Isikunimede mugandid Saaremaal XVI ja XVII sajandil. – Keel ja Kirjandus 5, 284–288.

Troska, Gea 1995. Talunimed läbi aegade. Tallinn: Teaduste Akadeemia Kirjastus.

Vahtre, Sulev 1980. Jüriöö. Tallinn: Eesti Raamat.

Arhiivimaterjalid ja kaardid

1796 = Ludwig August Mellin 1791–1798. Atlas von Lief- und Ehistland und der beyden Gouvernemen-tern u. Herzogthümern Lief- und Ehistland und der Provinz Oesel. Riga–Leipzig.

1844 = J. H. Schmidt. Generalcharte von Ehistland in 2 Blättern mit Unterstützung des Vereins der Merino zucht zu Orrenhof, herausgegeben von I. H. Schmidt dimtt: Estl. Först. Geom. Colleg. Registr. (Reval).

EAA = Eesti Ajalooarhiiv (EAA.fond.nimistu.säilik: kaader, L leht).

KN = Eesti Keele Instituudi murdearhiivi kohanimekartoteek.

Tiina Laansalu

eesti keele ajaloo, murrete ja soome-ugri keelte osakond

Eesti Keele Instituut

Roosikrantsi 6

10119 Tallinn

tiina.laansalu@eki.ee

The age and origins of the indigenous settlement names in Kose parish

TIINA LAANSALU

The purpose of this article is to provide a more detailed survey of the age and origins of the indigenous settlement names in Kose Parish. The place names that already existed before the Great Northern War are considered to be indigenous, and therefore, the names recorded between the 13th and 17th centuries will be examined. The source material comes primarily from the place name archives of the Institute of the Estonian Language, for which place names from Kose Parish have been collected from 1929 to 1969.

A large percentage of the village names from Kose Parish are very old – a quarter of the village names in the place name archives of the Institute of the Estonian Language date back to ancient times and they are already mentioned in the Danish Census Book. Later on, the names of the manors that were established in place of the villages sometimes adopted the names of the ancient villages. By the end of the 17th century, recordings related to 26% of the names had been added, which means that more than half the village and manor names in Kose Parish are indigenous. In the case of the farm names, about 25% of them can be connected to the names that are found in the old sources (a similar result has also been achieved in the research of place names in the neighbouring areas). Of them 4% were indigenous, i.e. farm names that appeared in sources before the 18th century. The main section of the article is comprised of a list of indigenous names, where we can see the oldest spelling of the name and information regarding the probable origins of the name.

The definite etymology of the oldest village and manor names can be determined very seldom, but the centuries-old forms of the name can surprisingly often be juxtaposed with old personal names (e.g. Alansi). The most transparent village and manor names are usually based on names related to nature (e.g. Kivioja). Most of the names of ancient farms are based on personal names (e.g. Hansoni). In many cases, this is only an indirect classification, because the names cannot be explained with only one equivalent. In the case of several settlement names that are not transparent today, the most likely point of departure is still a personal name (e.g. Ardu). Concurrences have also been discovered with Germanic personal names, and comparisons with Low German and Frisian names have helped to find explanations for place names that are difficult to etymologize. Settlement names have also undergone various specific developments.

Keywords: onomastics, settlement names, farm names, etymology